

ALEVİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA HACILI PİR SULTAN OCAĞI (EVİ)

The Ocağ (House) of Hacılı Pir Sultan in the Context of Transformation of Alevism

Der Pir Sultan Ocağ in Hacılı im Kontext des Wandels des Alevitentums

Çiğdem DEMİRBİLEK *

Bu makale, geleneksel Aleviliğin yapı taşlarından biri olan Dedelik kurumunun kentleşmeye bağlı dönüşümünü, Hacılı Pir Sultan Ocağı örneği üzerinden ele almaktadır. Köylerde yaşayan geniş halk kitlelerinin, sosyo-ekonomik nedenlerle kent merkezlerine göç etmesi, Alevilik kurumlarının işlevini de etkilemiştir. Kırdan kente göç öncesinde, aktif bir şekilde Dede-Talip ilişkisini sürdüren Alevi toplulukları, göçün ardından geleneksel ortamlarından uzaklaşmış, buldukları yeni sosyo-ekonomik düzende bu ilişkiyi koruyamamıştır. Dede-Talip ilişkisinin kent merkezlerinde eskisi gibi kurulamaması, başta Dedelik olmak üzere Aleviliğin temel kurumlarının işlevselliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Merkezi, Sivas'ın Banaz köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı'nın, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlı Çambulak köyünde, Pir Mehmet üzerinden ilerleyen ve Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Hacılı Köyü'nde, Er Gaib üzerinden ilerleyen iki kolu bulunmaktadır. Bu çalışma, Er Gaib üzerinden aktarılan ve işlevini günümüzde de sürdürmeye çalışan Hacılı Pir Sultan Ocağı'na odaklanmaktadır. Tarihi cemevi, ocağ evi mekânı olan Hacılı Pir Sultan Ocağı (Evi)'nin işlevi, Ocağın Pirlerinden Mehmet Çelebi

* M.A., demirbilekcd@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0899-6618.

tarafından yürütülmektedir. Yöre halkı tarafından “Büyük Dam” olarak adlandırılan bu tarihi mekânın kuruluşu, yaklaşık altı yüz yıl öncesine, Pir Sultan’ın, Erdebil Tekkesi’nden Anadolu’ya döndüğü zamana rastlar. Bu çalışmada, Büyük Dam’ın tarihine dair anlatılara genişçe yer verilerek Dedelik kurumunun dönüşümü açısından Mehmet Çelebi’nin yaşamı ve Dedelik süreci ayrı bir başlık altında irdelenmiştir.

Günümüzde Büyük Dam’da artık cemlerin yapılmadığı bilinmektedir. 1980 Askeri Darbesi, 1992 Erzincan Depremi, uzun süren Olağanüstü Hal dönemleri ve değişen sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle köy nüfusu on yıllar boyunca giderek azalmıştır. Kentleşmenin etkisi ile köydeki yaşamın ilçe ve il merkezlerine taşınması süreci, bu azalışı şiddetlendirmiş, geleneksel Dede-Talip ilişkisine zarar vermiş ve Hacılı Pir Sultan Ocağı’nın işlevini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunların yanı sıra, yerinde yapılan görüşmeler sonucunda, Mehmet Çelebi Dede’nin hem köy halkı hem de talipleri açısından büyük önem arz ettiği, dahası Ocağın işlevinin günümüzde halen sürdürülebilmesinde etkili ve kritik bir role sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dedelik kurumu, Pir Sultan Ocağı, Hacılı Köyü, Büyük Dam, Mehmet Çelebi.

ABSTRACT

This paper discusses the transformation of the institution of *dede* (religious leader), one of the building blocks of traditional Alevism, due to urbanization on the example of the *ocak* (hearth) of Hacılı Pir Sultan. The migration of large populations from villages to urban centres for socio-economic reasons also affected the functioning of the institutions of Alevism. Alevi communities, which have actively maintained the *dede-talip* relationship before the rural-urban migration, moving away from the traditional environment after the migration, could not maintain this relationship in the new socio-economic order. The failure of establishing the same *dede-talip* relationship in the city centres has negatively affected the functioning of the basic institutions of Alevism, particularly the institution of *dede*.

The *ocak* of Pir Sultan, headquartered in the village of Banaz in Sivas, has two branches, of which one traces the line of Pir Mehmet in the village of Cambulak in Almus district of Tokat, and the other one line of Er Gaib in the village of Hacılı in Pulumur district of Tunceli. This paper focuses on the *ocak* of Hacılı Pir Sultan, which traces the line of Er Gaib and is still trying to maintain its function today. Mehmet Celebi, one of the pirs of this *ocak*, leads the *ocak*, which is a historical *cemevi* and the house of the *ocak*. The establishment of this historical place, called “*Buyuk Dam*” by locals, dates back approximately six hundred years, when Pir Sultan returned to Anatolia from the *tekeke* (lodge) in Ardabil. Featuring the narratives about the *Buyuk Dam*, this paper addresses the life of Mehmet Celebi and the process of the institution of *dede* under a separate title in terms of the transformation of this institution.

Today, we know that *cems* are no longer performed in the *Buyuk Dam*. The village population has decreased steadily for decades due to the military coup in 1980., the Erzincan earthquake in 1992., prolonged periods of the state of emergency and changing socio-economic conditions. The rural-urban migration with the effect of urbanization deepened this decrease, damaged the traditional *dede-talip* relationship and negatively affected the functioning of the *ocak* of Hacılı Pir Sultan. In addition, as a result of the face-to-face interviews, we determined that *dede* Mehmed Celebi has great importance for both villagers and *talips*, and that has an effective and critical role in maintaining the functioning of the *ocak* today.

Keywords: Institution of dede, the *ocak* of Pir Sultan, the village of Hacılı, *Buyuk Dam*, Mehmet Celebi.

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Artikel befasst sich anhand des Beispiels des Pir Sultan Ocaks (Geistlichenfamilie) in Hacılı mit dem sich in Abhängigkeit von Urbanisierungsdynamiken vollziehenden Wandel der Institution des Dedetums. Die Tatsache, dass weite Teile der dörfischen Bevölkerung aus sozio-ökonomischen Gründen in die Stadtzentren abgewandert sind, hat sich auch auf die Funktion der Institutionen des Alevitentums ausgewirkt. Vor dieser Migrationsbewegung von den Dörfern in die Städte wurde das Dede-Talip-Verhältnis von alevitischen Gemeinden aktiv gepflegt. Der Umzug in die Städte bedeutete für die Gemeinschaften jedoch eine Entfernung von ihrem traditionellen Umfeld. Innerhalb der neuen sozio-ökonomischen Ordnung waren sie nicht in der Lage, das Dede-Talip-Verhältnis aufrechtzuerhalten. Dass dieses nun in den Stadtzentren nicht mehr wie zu früheren Zeiten gepflegt werden kann, hat sich negativ auf die zentralen Institutionen des Alevitentums, vor allem das Dedetum, ausgewirkt.

Der Pir Sultan Ocak, dessen Zentrum sich im Dorf Banaz in der Provinz Sivas befindet, hat zwei Ableger. Der eine ist im Dorf Çambulak im Landkreis Almus der Provinz Tokat beheimatet und geht auf Pir Mehmet zurück. Der andere befindet sich im Dorf Hacılı im Landkreis Pülümür der Provinz Tunceli und geht auf Er Gaib zurück. Im Fokus der vorliegenden Arbeit steht der Pir Sultan Ocak in Hacılı, der in der Ahnenlinie von Er Gaib steht und seine Funktionen bis heute zu erfüllen versucht. Die Räumlichkeiten des Pir Sultan Ocaks von Hacılı, ein historisches Cemevi, dass von dem Ocak genutzt wird, wird von Mehmet Çelebi betreut, der selbst einer der Pirs des Ocaks ist. Die Gründung dieses historischen Ortes, der von Bevölkerung vor Ort als "Große Hütte" bezeichnet wird, liegt etwa 600 Jahre zurück und fällt in jene Zeit, als Pir Sultan von der Tekke in Ardabil nach Anatolien zurückkehrte. In der vorliegenden Arbeit werden Erzählungen über die Geschichte der Großen Hütte umfassend dargestellt, während Mehmet Çelebis Lebensgeschichte und seine Zeit als Dede mit Blick auf den Wandel des Status der Dedes unter einer gesonderten Überschrift erörtert werden.

Es ist bekannt, dass heutzutage keine Cems mehr in der Großen Hütte abgehalten werden. Die Bevölkerung des Dorfes ist im Laufe der Jahrzehnte aufgrund des Militärputsches von 1980, des Erzincan-Erdbebens von 1992, des langanhaltenden Ausnahmezustands und der sich verändernden sozioökonomischen Bedingungen allmählich zurückgegangen. Die Verlagerung des Dorflebens in die Landkreis- und Provinzzentren, die im Zuge der Urbanisierung stattfand, verschärfte diesen Rückgang, schadete dem traditionellen Dede-Talip-Verhältnis und wirkte sich negativ auf die Funktion des Pir Sultan Ocaks von Hacılı aus. Darüber hinaus wurde als Ergebnis

der vor Ort durchgeführten Interviews festgestellt, dass Mehmet Çelebi Dede sowohl für die Dorfbewohner als auch für seine Talips von großer Bedeutung ist und darüber hinaus eine aktive und zentrale Rolle dabei spielt, dass die Funktion des Ocaks bis heute aufrechterhalten werden kann.

Schlüsselwörter: Dedetum, Pir Sultan Ocak, Hacı, Große Hütte, Mehmet Çelebi.

Giriş

Aleviliğin temel kurumları; Dedelik, Musahiplik, Cem ve Aile kurumu temelinde inşa edilmiştir. Bu toplumsal kurumların işlevselliğinin sağlanması hususunda, Dedelik Kurumu başlıca etkin rolü üstlenmiştir. Alevi topluluklarında Dedeler, inanç bağlamında sosyal hiyerarşinin en üst aşamasında yer alırlar (Yaman, 2004: 80; M. Yaman, 2013: 139). Sahip oldukları yetki ve yaptırım güçleri ile topluluğun sosyal düzenini sağlamakla yükümlü olan Dedelerin başlıca işlevleri; toplumu bilgilendirme ve aydınlatma, toplumda birlik ve dayanışmayı sağlamak, anlaşmazlıkları gidermek, yaşamı ve öğretileri ile topluma örnek olmak, dinî ve sosyal törenleri (cem, cenaze, evlilik vb.) yönetmek, adaleti temin etmek, inanç ve geleneklerin icrası ve aktarılmasını sağlamak şeklinde bilinmektedir (Yaman, 2004: 84). Türkiye'nin farklı yerlerinde bulunan ocaklara bağlı olan Alevi Dedelerine, Ocakzade de denilmektedir. Bu ocaklar, Alevilerin kutsal ve önder olarak kabul ettiği; Pir Sultan, Sarı Saltuk, Garip Musa, Seyyid Ali Sultan, Hıdır Abdal, Hacı Kureyş, Baba Mansur, Derviş Cemal gibi kişilerin ailelerince kurumsallaştırılmış ve bu ailelerin soyundan gelenlere Ocakzade denilmiştir. Dedelik görevinin, bu Ocakzade Dedeler tarafından yerine getirilmesi ise bir gelenek halini almıştır (Yaman, 2011: 55-56). Ocakzade Dedelerinin, Peygamber soyundan geldikleri, evlad-ı resul oldukları kabul edildiği için kendileri “seyyid” olarak da anılmaktadır. Görevlerinin büyük bir kısmını, kendilerine bağlı taliplerini belirli aralıklarla ziyaret ederek geçiren ve gittikleri yerlerde, topluluğu bilgilendirerek anlaşmazlıkların giderilmesini ve dinsel törenlerin düzenlenmesini sağlayan Ocakzade Dedeler, taliplere verilen hizmetlerin uyumunu ve bunun denetimini sağlamak amacıyla “El ele el Hakk’a” olarak da ifade edilen, “Mürşid-Pir-Rehber” şeklinde hiyerarşik bir görev/hizmet düzeni oluşturmuştur (Yaman, 2004: 80-81). Burada Mürşid, en üst başvuru mevkiidir. Rehber Pir'e, Pir ise Mürşid'e bağlıdır. Ancak Mürşid davranış ve kararlarında bağımsız değildir. Mürşid hem manevi anlamda “Yol” a hem de buyruklar gibi yazılı dinî metinlere bağlıdır. Bu görev düzeni ile talipler, Dedeler tarafından denetlenirken Dedeler de bağlı oldukları Dedeler tarafından denetime tabii tutulmuştur (Yaman, 2012: 24).

Coğrafi açıdan Anadolu ve çevre coğrafyalarda geniş alana yayılmış olan Alevilik (Mêlikoff, 2015: 34), günümüzde varlığını daha çok Türkiye'de ve Avrupa'nın kent merkezlerinde göstermektedir. Köylerde yaşayan geniş halk kitlelerinin, sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı kent merkezlerine göç etmesi, Alevilik kurumlarının işlevini de etkilemiştir. Kırdan kente göç öncesinde, aktif bir şekilde Dede-Talip

ilişkinini sürdüren Alevi toplulukları (Yaman, 2004: 25), göçün ardından geleneksel ortamlarından uzaklaşmış, buldukları yeni sosyo-ekonomik düzende bu ilişkiyi eskisi gibi sürdürememiştir. Dede-Talip ilişkisinin kent merkezlerinde eskisi gibi kurulamaması, Aleviliğe dair temel kurumların işlevselliğini derinden sarsmıştır. Bugün ocaklar da dahil olmak üzere Dedelik Kurumu'nun otoritesi artık el değiştirmiş; Alevilik, genellikle dernek ve vakıflar tarafından yönetilen cemevi, Alevi Kültür Merkezi gibi kurumlar altında faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Günümüzde geleneksel işlevlerini yerine getiremeyen Alevi Dedelerinin, adaleti sağlama ve örnek insan olma rolleri büyük oranda ortadan kalkarken Dedeler, kırsaldan farklı olarak kentlerdeki cemevlerinde, yalnızca kendi ocaklarına mensup taliplerine değil, ocaklarına bağlı olmayan talipler topluluğuna da hizmet vermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra sınırlı da olsa geleneksel Dedelik işlevinin sürdürüldüğü yörelerin varlığı da bilinmektedir (Yaman, 2012: 25-26).

Etnografik çalışmalarda, yaşayan bireylerin belleğine dayanarak, sözlü anlatıların arşivleme ve derleme yoluyla sunulması, yazılı belgeye dayalı tarihin tespit edemeyeceği bilgilere ulaşmasını mümkün kılmakta ve belgeye dayalı tarih araştırmacılığı yönteminin tamamlanmasını sağlamaktadır. Nitekim, sözlü tarih olarak bilinen bu yöntemin, bilhassa kısıtlı yazılı belgelere sahip insan toplulukları ya da olaylarının, doğrudan tarih yazımının konusu olmasını sağladığı öne sürülebilir. Benzer şekilde, Aleviliğin toplumsal koşullardan ötürü kısıtlı yazılı kaynaklara sahip olması sözlü geleneğin ön plana çıkmasında etkili olmuş, Aleviliğin kendine has saz ve söz birlikteliğine dayanan geleneği sayesinde ise bu durum pekişmiştir. Bugün, Aleviliğin günümüze ulaşmasında etkili olan sözlü gelenek anlayışının, sözlü tarih yöntemi ile kesiştiği gözlemlenmekte, alan çalışmaları ile önemli verilerin toplanabileceği çeşitli çalışmalarda görülmektedir. Kırsal yaşamda Aleviliğin nasıl yaşandığına ilişkin veriler yaşamlarının bir bölümünü kırsal köy ortamında geçirenler üzerinden anlaşılabilir (Yaman, 2007: 29-37). Bu minvalde, makalemizin konusu olan Hacılı Pir Sultan Ocağı'na dair yazılı belge ve kaynakların kısıtlı olması, bu konuda sözlü geleneğin önemini bir kez daha hatırlatmış, bu noktada sözlü tarih yöntemine başvurmayı zaruri kılmıştır.

Bu makalede alan çalışmasıyla elde ettiğimiz bilgiler, ilgili literatürden de yararlanmak suretiyle sunulmaya çalışılacaktır. Giriş bölümünde genel olarak bilgi verilen Alevi Ocaklarından biri olan Pir Sultan Ocağı makalemizin odak noktasını oluşturmaktadır. Hacılı Pir Sultan Ocağı, bugün Dersim bölgesinde, Tunceli'nin Pülümür İlçesi'ndeki Hacılı köyünde yer almakta ve yöre halkı tarafından

“Büyük Dam”, “Pir Sultan Ocağı”, “Pir Sultan Tekkesi”, “Pir Sultan Evi” olarak adlandırılmaktadır (Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 118; Harman, 2015: 120; Cengiz, 2007: 1384). Makalede öncelikle Pir Sultan Ocağı hakkında bilgi verilerek ardından Ocağa ve Ocağın yüzyıllara dayanan geçmişi içerisinde tarihsel öneme sahip Hacılı Pir Sultan Ocağı’na (Evi) ilişkin bilgilere yer verilecektir. Burada Ocağın yaşayan Pirlilerinden Mehmet Çelebi ve köyde yaşayan kişilerle gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin bilgiler sunulacaktır.

Pir Sultan ve Pir Sultan Ocağı

Pir Sultan Abdal, Alevi inanç ve geleneğinin yılmaz savunucusu olması ve adaletsiz yöneticilere karşı mücadelesi ile Alevilerin en fazla sevgi ve saygı duyduğu inanç önderlerinden biri olmuştur. Aynı zamanda ozan kişiliğiyle de Alevilerin yedi ulu ozanlarından¹ biri olarak kabul edilir. Alevilerin Cem ibadetlerinde ve ozanların dillerinde en fazla onun deyişleri çalınır, söylenir. Merkezi Sivas’ın Yıldızeli ilçesi Banaz köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı’nın kurucusu ve ilk piri olan Pir Sultan Abdal’ın yaşamı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır (Harman, 2015: 121; Avcı, 2008: 82). Kısıtlı yazılı kaynaklar, günümüze varan anlatılar ve Pir Sultan Abdal’a ait dörtlükler, Pir Sultan’ın, Safevi Devleti kurucusu Şah İsmail’in oğlu Şah Tahmasb (1524-1576) zamanında yaşadığını ve takriben bu dönemde idam edildiğine işaret etmektedir (Gölpınarlı, 1995: 8; Avcı, 2008: 83; Saltık, 2011: 213). Pir Sultan Abdal’ın, âşıklık ve cem ibadetlerinde üstlendiği zakirliğin yanı sıra kurucusu olduğu ocağın müridlik işlevini de yerine getirdiği bilinmektedir (Avcı, 2008: 83). Asıl ismi Haydar² olan Pir Sultan Abdal’ın (Gölpınarlı, 1995: 9), Osmanlı yöneticilerinin baskı ve uygulamalarına karşı başkaldıran tutumunu ve buna dair, Anadolu halkına yaptığı coşkun davetlerini, dörtlüklerinde görmek mümkündür:

Pir Sultan’ım yaratıldım kul diye
Zalim Paşa elinden mi öl diye
Dostum beni ısmarlamış gel diye
Gideceğim amma yol bozuk bozuk

...

1 Diğerleri; Nesimî, Hatâyî (Şah İsmail), Fuzulî, Kul Himmet, Yeminî, Virânî’dir (Bk. Gölpınarlı, 1995: 8).

2 Pir Sultan Abdal’ım destim damanda / İsmim Koca Haydar Aslım Yemen’de / Garib başa bir hâl gelse zamanda / Orda her kişinin dostu bulunmaz (Bk. Gölpınarlı, 1995: 8)

Hadin canlar bir olalım
 Yezîde hamle kılalım
 Huseyn'in kanın alalım
 Tevekkeltü taâllah
 ...

Toplumsal olayların yanı sıra, şiirlerinde; yaşam, inanç ve doğa sevgisine geniş bir şekilde yer veren Pir Sultan Abdal, Türk halk edebiyatının önde gelen şairleri arasında yer almaktadır (Gölpınarlı, 1995: 17-30-39-48).

Günümüze varan anlatılar, Pir Sultan'ın; Seyyit Ali, Pir Mehmet, Er Gaib/Pir Gaip isimlerinde üç oğlu ve Senem isimli bir kızı olduğu yönündedir (Gölpınarlı, 1995: 16; Avcı, 2008: 88). Pir Sultan'ın idam edilmesinin ardından, ocağının dağıtıldığı ve yakınlarının sürgüne gönderildiği de yine bu anlatılar arasında yer almaktadır (Avcı, 2008: 88-89). Kaçgunluk dönemi olarak adlandırılan bu sürgünlük sürecinde, Seyyit Ali ve Senem'in Çorum Hüseyinabad³ bölgesine, Er Gaib/Pir Gaip'in Dersim'e, Pir Mehmet'in ise Tokat'a gittiği aktarılır (Gölpınarlı, 1995: 16; Avcı, 2008: 89). Bu anlatılar, Seyyit Ali ve Senem'in yirmi yedi yıl süren sürgünlük sürecinin ardından, Banaz'a geri döndükleri bilgisine de yer verir. Güvenlik ihtiyacının esas olduğu sürgünlük sürecinde, bu bölgelerin tercih edilmesi, bu bölgelerde Pir Sultan Ocağı'na bağlı taliplerin bulunma olasılığı tezini güçlendirmektedir (Avcı, 2008: 90).

Koca Haydar Ocağı olarak da adlandırılan Pir Sultan Ocağı'nın merkezi (Saltık, 2011: 213), Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz köyünde bulunmaktadır (Avcı, 2008: 93; Yaman, 2006: 123). Yerel kaynaklar, buradaki kolun Seyyit Ali üzerinden sürdüğünü aktarır. Sahada yapılan araştırmalar, Banaz köyünün iki kez yer değiştirdiğini, köyün halihazırdaki son yerleşim yerinin ise üçüncü yerleşim yeri olduğunu öne sürmektedir (Avcı, 2008: 91-92). Birinci yer, Pir Sultan'ın doğduğu ve bir süre yaşadığı, dörtlüklerinde de bulunduğu Yıldız Dağı'na⁴ oldukça yakın bir yeri işaret eder. İkinci yer ise Banaz köyüne birkaç kilometre uzaklıkta, köy yolu üzerinde bulunmaktadır. Köyün günümüzdeki son yerleşik yeri ise ormanlık, dağ ve tepelerle iç içe olmakla birlikte, vadi ve dereler ile çevrilidir. Bu yer değiştirmelerin, dönemin baskı ve sürgün politikaları ile doğrudan ilişkili olduğu, güvenlik ihtiyacı dolayısıyla,

3 Çorum ili Alaca ilçesinin eski adıdır (Bk. Avcı, 2008: 89).

4 Ben de bildim şu dağların şahısın / Gerçek erenlerin nazargâhısın / Abdal Pir Sultan'ın seyrangâhısın / Niçin gitmez Yıldızdağı dumanın (Bk. Gölpınarlı, 1995: 47).

ulaşımın ve denetimin güç olduğu; dağlık, kuytu veya ormanlık gibi bölgelerin tercih edildiği düşünülmektedir (Avcı, 2008: 92). Aynı şekilde, Pir Sultan Ocağı'na bağlı taliplerin günümüzde çoğunlukla; Sivas, Çorum, Dersim, Erzincan, Tokat ve Yozgat bölgelerinde bulunmalarının, bu durum ile ilişkili olduğu öne sürülebilir. Nitekim, Osmanlı yönetiminin, kesin bir denetim altına alamadığı bu bölgeler, Osmanlı-Safevi toprakları arasında geçiş bölgesi olmasının yanı sıra, Hacıbektaş ve Erdebil dergâhının etkisinin yoğunlaştığı bölgeler olmasıyla da ön plana çıkmaktadır (Avcı, 2008: 91).

Merkezi, Sivas'ın Banaz köyünde bulunan Pir Sultan Ocağı'nın, Tokat ilinin Almus ilçesine bağlı Çambulak köyünde Pir Mehmet üzerinden ilerleyen ve Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Hacılı köyünde, Er Gaib üzerinden ilerleyen iki kolu bulunmaktadır (Avcı, 2008: 93; Yaman, 2006: 123). Bu çalışma, Er Gaib üzerinden aktarılan ve işlevini günümüzde de sürdürmeye çalışan Hacılı Pir Sultan Ocağı'na odaklanmaktadır.

Dersim'in inanç ve toplumsal yapısı ışığında Hacılı köyü

Aleviliğin Hak-Muhammed-Ali inancı, ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi, Hızır inancı, ocaklara dayalı Pir-Talip ilişkileri gibi ortak özelliklerinin yanı sıra her yörede olduğu gibi Dersim bölgesi özelinde de dini, kültürel açıdan ayrıntılarda çeşitli farklılıkların olduğu da söylenebilir. Dersim Aleviliğinin kendi inanç/kültür coğrafyasına özgü bu nitelikleri kendisini Rê/Raa ya da Rêya Heq/Raa Haq şeklinde de adlandırmaktadır. Burada Heq/Haq, doğrunun, idealin ve adaletin atfedildiği Tanrı tanımına işaret ederken, Tanrı'ya ulaşan kurallar dizisi de Rê/Raa/Yol şeklinde ifade edilmektedir. Bu inanç sisteminin; canlı ve cansız varlıklar ile kutsal olarak atfedilen mekânlara inancı, Aleviliği ve ocak/soy kültürünü birlikte harmanladığı görülmektedir. Bu harmanlamanın zemini, mitik söylemler ve gizil güç inancı tarafından sağlanır (Deniz, 2018: 53-64). Alevi inanç coğrafyasının önemli merkezlerden biri olarak görülen bu bölgenin mevcut olan Alevi Ocaklarının bir kısmı; Kurêyşan, Ağuiçen, Baba Mansur, Derviş Cemal, Sarı Saltuk, Pir Sultan, Üryan Hızır, Celal Abbas (Ali Abbas), Derviş Gewr, Şih Ahmet, Seyit Munzur, Seyit Kemal, Seyit Sabun, İmam Rıza, Seyh Delili Berh u Can ve Tikme Ocakları şeklinde tespit edilmiştir (Cengiz, 2007: 1382). Tikme veya Dikme Ocaklar, "Mürşid-Pir-Rehber" hiyerarşisi temeline dayanan ocakları zaman zaman temsil edebilme yetkisine sahip olan, fahri ocaklardır. Tikme Ocakların, kutsal kabul edilen, "tarık" veya "emanet" olarak isimlendirilmiş nesnelere korumak ve onlara ev sahipliği yapmak gibi özellikleri bulunmaktadır. Sayılarının yaklaşık kırk olduğu bilinen ve yerel düzeyde işlevselliği olan bu ocaklar,

“Mürşid-Pir-Rehber” hiyerarşisinden aldıkları izin doğrultusunda, taliplerine inanç önderliğinde bulunma yetkisine sahip olmaktadırlar (Cengiz, 2007: 1382-1383).

Dersim bölgesinin toplumsal yapı taşlarından bir diğerini de aşiret sistemi oluşturmaktadır. Bölgede hemen hemen herkes aynı zamanda bir aşiretin mensubu olarak dünyaya gelmektedir. Aşiret olgusu, yalnızca kan/soy bağı değil, ocaklar ile olan ilişkileri de nitelendirir. Zira, kişiler ocaklara değil, aşiretler ocaklara bağlıdır. Dersim inanç sistemi içerisinde aşiretler, hizmet alan ve hizmet veren olarak ikiye ayrılmış olsa da hizmet veren aşiretler de “Pir-Rehber-Mürşid” hiyerarşisi içerisinde hizmet alan aşiret konumunda yer almaktadırlar. Bu aşiretlerin bir kısmı ise ocak ve aşiret olma özelliğini birlikte barındırmaktadır⁵. Bölgenin bu iç içe geçmiş “Pir-Rehber-Mürşid” hiyerarşisine dayalı ocak ve aşiret sistemi, soy bağına koşul olarak aranmadığı, yatay ilişki temelinde kurulan musahiplik ve kirvelik kurumu ile pekiştirilmiştir (Deniz, 2018: 71-77).

Eski adı Bahçecik olan ve yaklaşık altı yüzyıl önce Pir Sultan Abdal ve beraberindeki köy halkının, Aleviler için kutsal ve hac mekânı olan Erdebil’e gidip döndükten sonra Hacı⁶ ismini aldığı anlatılagelen Hacı köyü (KK-1, 2020), Tunceli’nin Pülümür ilçesinde bulunmaktadır. Pir Sultan Abdal’ın sürgünlük döneminin bir kısmını, Hacı köyünde geçirdiği ve bu sırada Pir Sultan Abdal Ocağı (Evi)’ni inşa ettiği, bir müddet sonra Sivas’a geri döndüğü, oğlu Er Gaib’in ise burada kaldığı yine bu anlatılar arasında yer almaktadır (Cengiz, 2007: 1384; Yaman, 2006: 90). Yerinde yapılan görüşmelerde, Alevi inancına sahip olan köyün, Pir Sultan soyundan gelen Ocakzadeler⁷ ile Ocakzade olmayan ailelerden oluştuğu (KK-2, 2020), köyde Zazaca ve Türkçenin konuşulduğu ve köy halkının; Lolan, Areyiz, Arıyan, Şavalyan, Şavaliz, Şadılı, Karsan, Abdalan aşiretlerine mensup olduğu tespit edilmiştir. 1970 yılında yüz elli dört olan köy nüfusunun; 1980 Askeri Darbesi, 1992 Erzincan Depremi ve Olağanüstü Hâl (OHAL)⁸ uygulamaları ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı hızla

5 Düzgün Baba / Kureyşan Aşireti hem ocak hem aşiret olma özelliğini taşımaktadır (Bk. Deniz, 2018: 58).

6 Kaynak kişi, Hacı köyü eski muhtarı Ali Yıldırım’ın, babasının dedesi Ahmet’in, Pir Sultan ile Hacca gitmesinden dolayı Hacı Ahmet, dedesi Hacı Hüseyin, babası Hacı Veli olarak bilinmektedir. Ali Yıldırım ise Hacı Veli’nin Ali olarak anılmaktadır.

7 Gerçek, Arı, Güzel, Gül, Eroğlu, Çelebi Ocakzade aileleridir (KK-2, 2020).

8 1987 yılından 2002 yılına kadar, Doğu ve Güneydoğu illerinde uygulanan OHAL kapsamında yer alan Tunceli, Hacı köyünün, bu süreçte peyderpey insansızlaştırıldığı altı çizilmiştir. Bu süreç boyunca, bölgedeki çatışmanın arasında kalan köy halkının, köye giriş ve çıkışlarda

düştüğü, bilhassa, köyde sosyal güvenceden uzak bir biçimde arıcılık ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışan genç nüfusun, büyük kent merkezlerine göç etmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, 1945 yılında inşa edilip 1992 yılına dek faaliyet gösteren köy ilkokulunun, dönem koşullarının sonucu kapanması ve köyde sağlık hizmetinin bulunmamasının, bu süreci hızlandırdığı vurgulanmıştır. Hâlihazırda, kışın sekiz olan hane sayısının, yazın yirmi beşe ulaştığı Hacılı köyünün yetmiş olan nüfusunun çoğunluğu, günümüzde hayvancılık ve arıcılık ile geçimlerini sağlamaktadır (KK-3, 2020).

Hacılı Pir Sultan Ocağı (Evi)

Pir Sultan Ocağı'na ait, tarihi cemevi, ocak evi mekânı olan Hacılı Pir Sultan Ocağı (Evi)'nin işlevi, evin sahibi olan ve kendilerini Pir Sultan Ocağı Piri olarak tanımlayan Çelebi ailesinden Mehmet Çelebi tarafından yürütülmektedir (KK-2, 2020; Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 118; Harman, 2015: 120; Cengiz, 2007: 1384). Yöre halkı tarafından “Büyük Dam” olarak adlandırılan bu tarihi mekânın kuruluşu, yaklaşık altı yüz yıl öncesine Pir Sultan'ın, Erdebil Tekkesi'nden Anadolu'ya tekrar döndüğü süre zarfına tekabül etmektedir. Günümüze dek ulaşan söylenceye göre, Büyük Dam, Pir Sultan tarafından inşa edilmiş ve mekânın orta kısmında yer alan “Ulu Direk” mekânın inşasının bitmesinin ardından, bizzat Pir Sultan tarafından Erdebil Tekkesi'nden getirilmiştir. Mekânın kuruluş hikâyesi günümüze şu detaylarla anlatılmıştır:

Hızır Paşa, Pir Sultan'ı Sivas'tan sürgün ediyor. Eyalet dışı ediyor. Pir Sultan da çoluk çocuğu ile helalleşip İran'a gidiyor. Erdebil Tekkesi'ndeki Pir diyor ki, “Senin yerin burası değil, senin yerin Anadolu, sen git Anadolu'yu şad et.” İşte Pir Sultan o zaman geliyor ve bu binayı kuruyor. Altı yüz senedir bu bina burada, kendi elleriyle kurmuş. Binayı yapıyorlar işte sonra diyorlar ki, “Pirim buraya bir ‘Ulu Direk’ lazım...” O yüzden “Ulu Direk” diyorlar ya Büyük Dam'a. “Peki, siz oturup yemeğinizi yiyin, ben geliyorum.” diyor Pir Sultan ve sır olup gidiyor. Erdebil Tekkesi'nden bu Ulu Direk'i alıp geliyor, onlar aynı yemeğin üzerindeyken. Pir Sultan duvarın önünde duruyor ve Direk'i atıyor ve Direk'i atınca, Direk dikilip kalıyor. Pir Sultan diyor

erzak ambargosuna tabii tutulduğu, erzakların karneye bağlandığı ve köye girişlerin akşamüstü dörtten sonra yasaklandığı belirtilmiştir. Yasal olarak, 2002 yılında sona eren bu uygulamaların tamamen ortadan kalkması ise 2008 yılını bulmuştur (KK-3, 2020).

ki, “Bunun üzerine binayı bağlayın.” İşte o binadır, o kuruluştur, bugüne kadar hâlâ ayakta (KK-2, 2020; KK-4, 2020).

Büyük Dam'ın dışarıdan görünümü / ön cephesi

Pir Sultan Abdal'ın, sürgünlük döneminin yedi yılını, Hacılı köyünde geçirdiği aktarılır (Avcı, 2008: 93). Bir diğer rivayete göre ise bu süre on beş yıldır (Cengiz, 2007: 1384). Pir Sultan'ın Sivas'a geri dönmesinin ardından, Hacılı Pir Sultan Ocağı'nın işlevi oğlu Er Gaib üzerinden süregelmiştir (Cengiz, 2007: 1384; Yaman, 2006: 90). Kuruluşundan bu yana, Birinci Dünya Savaşı ve 1992 Erzincan Depremi'nden doğrudan etkilendiği bilinen Büyük Dam'ın Rus Ordusu tarafından karargâh olarak kullanıldığı rivayet edilir:

Osmanlı - Rus Savaşı sırasında, Ruslar buraya geldiklerinde, insanlar köyü terk edip Erzincan'a kaçmışlar. Yanlarına, Büyük Dam'daki evliaları da almışlar. Ruslar, Büyük Dam'ı yakmak istemişler fakat yanmamış. Bir tane asker düşüp ölünce, onlar kendi dillerinde “Burada Allah var, burası iyi bir yer” deyip karışmıyorlar ve Büyük Dam'ı karargâh yapıyorlar. İşte o siyahlaşma ve kararırma Büyük Dam'daki, bu yüzden (KK-2, 2020; KK-4, 2020; KK-5, 2020)...

1992 Erzincan Depremi sırasında hasar gören Büyük Dam'ın yeniden inşası şu şekilde aktarılmıştır:

1992 yılında depremden dolayı duvarlar yıkıldı. Üstü çökmedi. Çok büyük bir deprem oldu. Toprak yarılmıştı, fay hattı geçtiği için. Ben geldim, duvarları yaptım, pencereler yoktu o zaman. Işığı tavandan alıyordu. Büyük Dam aşağıya kadar hep evdi. İki geceli bir evdi, ortada bir salon vardı, fakat üstü kapalıydı (KK-2, 2020).

Büyük Dam'ın dışarıdan görünümü / arka cephesi

Büyük Dam'ın dışarıdan görünümü / yan cephesi

Taş, moloz taş, toprak ve ahşap malzeme ile inşa edilen mekân, içten 8,56 x 7,30 ölçülerine sahiptir (Harman, 2015: 123; Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 118). Mekânın ön cephesinde, kapının hemen solunda yer alan iki pencere mekânın onarımında yapıya eklenmiştir (KK-2, 2020). Benzer şekilde, kuzey duvarında açılan küçük pencerenin de bu dönem onarımında eklendiği bilinmektedir (Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 118; KK-2, 2020). Kapı, döneminden olmayıp sonradan eklenmiştir (Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 118). Büyük Dam'ın içinde; bir ocak ve giriş kapısının sağ tarafında mutfak bölümü yer almaktadır. Günümüze varan söylenceye göre, yaklaşık 30 metre uzunluğunda bir koridor ile dört kapıdan geçilerek ulaşılan mekân, dışarıdan direkt ulaşımına kapalı idi ve mekânın "Kara Kapı" olarak adlandırılan tarihi kapısı da ehil olmayana açılmazdı (Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 119; KK-2, 2020). Büyük Dam'ın bu dört kapı simgesi ve geçmişteki ibadet koşulları günümüze şu detaylarla anlatılagelmiştir:

Büyük Dam'ın alt tarafında da bir kapı varmış; Karakapı diyorlarmış. O kapı kendi kendine açılıp kendi kendine örtülürmüş, kimse ona karışmazmış. İçi kinli, kötü, fesat

bir insan geldiğinde kapı kapanıyormuş, açılmıyormuş fakat her zaman da açılmış aslında halk gelsin diye. Dört kapısı varmış. İlk kapıdan girdikten sonra sağdaki içerideki kapıyı görürsünüz. Bir kapıyı da ben kapattım. Bu dört kapı; şeriat, tarikat, marifet, hakikatmiş. O kapılar o anlama geliyor. Büyük Dam'ın içeriden tavanına baktığınızda da fark edersiniz. Tavan ortadan dörde bölünmüş, işte her bölünen taraf, bir kapıyı ifade eder ama herkes fark edemiyor, o anlamı yükleyemiyor. İbadetler gizli yapıldığı için dışarıdan pencere yokmuş ve Büyük Dam'a iç kapılardan geçerek ulaşılmıyormuş. İşte Osmanlı Dönemi'nde cemlerimizde, gözcü, kapıcı, süpürgeci işte onların sebebi dışarıdan bir engel olmasın diye. İşte gözcü bekliyormuş, dışarıdan herhangi bir şey gelirse işte askerler filan hemen insanlara haber veriyorlarmış ki millet lambaları söndürsün. Hatta zamanın birinde Büyük Dam'a gelmişler, bakmışlar içerden ses geliyor mu diye. Sonra bakmışlar, içeride bir sürü koyun yatıyor. İnsanlar koyun haline dönüşmüş yani. Gözlerine koyun olarak görülmüş, "Burada bir şey yok." deyip çekip gitmişler (KK-2, 2020).

Büyük Dam'ın içeriden görünümü / Ulu Direk ve tandır kısmı

Mekâna dışarıdan ulaşımın doğrudan mümkün olmadığını vurgulayan bu dört kapı, derin koridor anlatıları ile Büyük Dam'daki cemlerin gizli yürütüldüğüne dair söylenceler, ocak evinin aynı zamanda gizli bir cemevi olduğunu destekler nitelikte emarelerdir.

Büyük Dam'ın en çok ilgi gören noktası Ulu Direk

Büyük Dam'ın kutsal ziyaret noktası olan “Ulu Direk” 1,96 metre uzunluğundaki ahşap sütundan oluşup 30 cm'lik ahşap başlığı ile mekânın kırılmalı kubbelerinin taşınmasını sağlamaktadır (Polat, 2016, akt. Aslan, 2016: 120). Ardıç ağacından oluşan bu kutsal direğin halk tarafından havada durduğu inancı benimsenmektedir (Harman, 2015: 123; Yaman, 2006: 124). Pir Sultan tarafından bizzat kurulduğu yüz yıllardır anlatılagelen bu Ulu Direk, üç ziyarete (tanık, emanet, evliya) ev sahipliği yapmakta ve direğin hemen temelindeki toprakta, günümüzde erişilmesi artık çok nadir olan teberik taşları bulunmaktadır (KK-1, 2020; KK-2, 2020; KK-3, 2020; KK-4, 2020; KK-5, 2020). Bu üç ziyaretin Büyük Dam açısından önemi ve bu ziyaretlere dair menkıbeler şu şekilde detaylandırılmıştır:

İşte o tarık ile bize yemin ettirirler. Pirimiz, Mürşidimiz, onunla bizi tarık ile görgü altına alırlar. Musahiplik görgüsü altına. Biz onlarla ikrar veririz. Birbirimizden ayrılmayacağız, birbirimize kötülük etmeyeceğiz deriz. Ben senle, musahibim, bacıyım, kardeşim. Sen de onla bacısın, kardeşsin. Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye gittiği zaman tüm halkı birbiriyle kardeş yapmıştır. Hz. Ali demiş ki, “Ya Muhammed Ya Resul, ben kiminle kardeş olacağım?”, “Sen benimle kardeşsin.” demiş. Benle sen, Harun ile Musa gibiyiz. İşte Pir Sultan, Pirlık yapmıştır, Dedelik yapmıştır, Erkânlık yapmıştır. O evliyalar ona Hak tarafından gönderilmiştir. Üç tane evliya var; ikisi kardeşler, bir aradadır, biri de onlara yoldaştır. O yoldaş ile görgü yaparlar. Kardeşler kimseye gitmez kolay kolay, onun altında görgü yapamazsın. Yanında bir tane daha var, yeşil kılıfında. O sonradan, başka yerden gelmiştir. Biz bu binayı yaparken orada kör bir dolap vardı. Eskiden böyle kör dolap yaparlardı, öteberi koymak için. Ben bu binayı yaparken, gittim ki dolabın içerisinde mübarek böyle duruyor. Babamı çağırdım. 1964 yılıydı. Babam geldi, baktı, dedi ki “Bu ziyarettir, bir yerden gelmiş ama acaba nereden gelmiş?” Sonra bu Karaderbent'te, Hıştolar var, Baba Mansurlar var. O ziyareti buradan götürmüşler. Büyük Dam'ın yanındaki yıkık bina var ya, orası da buraya aitmiş. O ziyaret ordaymış. Oradan alıp götürmüşler. O köy, Hıştolar depremde viran oldu. Ziyaret yine yerine geldi, buraya. Kimse onu götüremedi. Bir tanesi geldi, Baba Mansurlu Tercanlı, “Ben bunu götüreceğim.” dedi. “Gücün yetiyorsa götür dedim.” kalktı ki alsın, iki adım attı sonra “Yok ben onu götürmem.” dedi, artık gözüne ne gözüktüyse, onu bilmiyorum tabii. “O buraya layıktır.” dedi. Kılıfı yoktu, kılıfına koyup astık. Bu evliyalar bazen insanlara gözüktüyor, kimisine yeni gelin olmuş, kimisine yılan, kimisine küçük çocuk olmuşlar. Ulu Direk'in altı boşluk, içinde teberikler kaynıyor. Ulu Direk havada duruyor. Pir Sultan demiş ki, “Altındaki hastaya, derman olsun, üstteki de kim ki murat istiyor, ona murat versin.” (KK-2, 2020; KK-4, 2020).

Ulu Direk'teki ziyaretler ve mekânın mutfak bölümü

Her Alevi Ocağı, Alevi inanç sisteminin temellerine bağlı olmakla beraber, ibadetleri sırasında kendine özgü ritüeller barındırmasıyla da farklılık göstermektedir (Ersal, 2009; 193). Büyük Dam'daki ibadetler de bu hususta farklı ritüeller sergilemektedir. Şöyle ki, Büyük Dam'daki ziyaretler ancak kurban kesilmesi şartıyla yerlerinden indirilmekte ve kılıflarından çıkarılmaktadır. Hızır Cemi sırasında dualar eşliğinde, kılıflarından indirilerek soğuk suda yıkanan ve tekrar yeni kılıflarına yerleştirilen ziyaretlerin yıkandığı suyun, ceme katılanlara bir maşrapa aracıyla dağıtılması, 2016 yılına değin süregelmiştir. Ziyaretlere yönelik tüm bu ritüel ve süreci ise halk tarafından “ziyaret çıkarma” olarak adlandırılmıştır. Bu ritüelin detayları şu şekilde aktarılmaktadır:

Hızır Cemi'nin ritüeli diğerlerinden farklıydı. Canlar ceme katılmadan önce merakla “Bu sene ziyaret çıkarıyorlar mı?” diye sorardı. Cem başlamadan önce canlar bir araya gelip oturuyordu. Daha sonra Dede gelip postuna oturur, Dedenin yanında da Ocakzadeler yer alırdı. Dede aynı zamanda zakirlik yapardı. Dede, mutlaka konuşmasını yapardı. Dede deyiş söylerken erkekler özellikle yaşlı olanlar semah dönerdi. Lokma hizmetinden önce ziyaret Dede tarafından kılıfından çıkarılır, önceden hazırlanan büyük bir kazanın içerisindeki soğuk suda dualar eşliğinde yine Dede tarafından yıkanır, kurulanır ve yeni kılıflarına yerleştirilerek öpülüp yerine konulurdu. Daha sonra ziyaretlerin yıkandığı o su, maşrapaya konularak canlara dağıtılırdı. Bu sırada her bir canın kulağına suyu içmeden önce “Saka Hüseyin, nur ola, ayışığı süt gibi” ya da “Pir ola, nur ola, saka Hüseyin, Pirime rahmet Yezide lanet, kabahati kevseri, ayışığı süt” şeklinde seslenilir idi. Herkes o sudan içerdi ve daha sonra lokmalar ve kurban dağıtılırdı. Ziyaretler ancak kurban kesilerek indirilir idi. Hızır Cem'leri perşembe akşamları olurdu. Hızır Cem'leri, önceden de halk için çok önemliydi, insanların bir araya geldiği nadir etkinlikti (KK-1, 2020; KK-3, 2020; KK-5, 2020).

Büyük Dam'da, 2016 yılından bu yana cem yapılmamaktadır ancak ziyaretçilerin dua ve lokmalar eşliğinde, ziyaretlerin önünde çerağ uyandırma ve kurban kesme ritüeli günümüzde de süregelmektedir (KK-2, 2020; KK-3, 2020; KK-4, 2020). Bu minvalde, Hacılı köyü ve civarındaki halkın genellikle Zazaca konuşuyor olmalarına rağmen Büyük Dam'daki cemlerin yalnızca Türkçe yapılmış olması oldukça dikkat çekicidir (KK-1, 2020; KK-5, 2020). Günümüzde cemlerin artık sürdürülemiyor olmasının ise birden fazla nedeni ve boyutu bulunmaktadır. Köy nüfusunda, bilhassa 1980 Askeri Darbesi, 1992 Erzincan Depremi, OHAL ve sosyo-ekonomik unsurların etkisiyle süregelen azalış, cemlerin artık sürdürülemiyor olmasının nedenlerinden bazılarıdır. Kentleşmenin hız kazanması ile köydeki yaşamın ilçe ve il merkezlerine taşınması süreci ise Hacılı Pir Sultan Ocağı'nın işlevini etkileyen bir diğer faktördür. Nitekim, Hacılı köyünün bağlı olduğu Pülümür ilçesinde 2000'li yılların başında açılan cemevi, özellikle civar köylerden Büyük Dam'a cem için gelen ziyaretlerin azalmasında etkili olmuştur (KK-3, 2020). Ocağın işlevi açısından kritik bir diğer unsur ise Mehmet Çelebi Dede'nin yaşının beraberinde getirdiği zorluklardan dolayı artık cem bağlamakta oldukça zorlanmasıdır (KK-2, 2020). Yerinde yapılan görüşmeler sırasında, köy halkının özellikle Büyük Dam'ın işlevinin geleceği ile ilgili kaygılara sahip olduğu, zira Hacılı Pir Sultan Ocağı ve Ocak Evi tarihinin aktarıcı olan ve Ocağın işlevinin günümüzde de sürdürülmesini sağlayan Mehmet Çelebi

Dede'nin bu hususta hem köy halkı hem de talipleri açısından büyük önem taşıdığı gözlemlenmiştir.

Mehmet Çelebi Dede

Pirleri ve Rehberlerinin Pir Sultan Ocağı'na, Müşidleri Ali Abbas'ın ise Sultan Munzur Ocağı'na bağlı olduğunu vurgulayan Mehmet Çelebi Dede, Ocaklarının İmam Rıza'ya bağlı olduğunu belirtmiş (KK-2, 2020), yaşamını ve Dede olma sürecini şu cümleler ile ifade etmiştir:

Ben 87 yaşındayım. Dedeliğe 14-15 yaşlarında, babamın yanında başladım. Babam bana öğretmişti. O zaman taliplere gidiyorduk, o zaman bana cem bağlatıyordu. O zamandan bu yana cem bağlamışlığım... İşte 4 senedir bağlayamıyorum. Artık yaşlandım, yapamıyorum. Biz beş kardeştik, birimiz dilsizdi benden küçüğü, diğerleri de bu yola çok meyilli değillerdi. Benim çok aşkım vardı bu yola. Hoşuma gitti, daha iyime gitti. Baktım bu yol daha edepli ve Erkânlı... Hakikate varan bir yoldur. Hakikat yoludur. Hz. Hüseyin'in yoludur. Ben o yüzden Hz. Hüseyin'e aşığım. Hz. Ali'ye aşığım. Onun için ben bu yolu seçtim. Allah da bu gücü verdi bana ve böyle oldu. Benim okuryazarım çok fazla yok ama bir oturuşta belki yüz tane ya da daha fazla deyiş söyledim. Hepsisi de birbirinden çok farklı olurdu. 1949 yılında evlendim. Hayatta olan iki çocuğum var; bir oğlum ve bir kızım. Eğitim durumum yok, 4. Sınıfa kadar okuyabilmiştim, beşinci sınıfı dışarıdan verdim. İlkokulu bitirdim (KK-2, 2020).

Mehmet Çelebi Dede'nin gençlik yıllarından bir fotoğraf

Mehmet Çelebi Dede ve eşi Kâmile Çelebi Hacılı köyündeki evlerinde

Dedeliğın köy köy talipleri dolaşarak icra edildiğı zamanları ve o zamanın koşullarındaki Dede-Talip ilişkisi, Mehmet Çelebi Dede tarafından şu şekilde aktarılır:

Köy köy dolaşırdı dedeler. Seyyidlik meselesi. Daha önceden biz talibe giderdik. Yani Pir, talibine giderdi. O zaman işte cemevleri yoktu. Hangi mekân büyükse, orada... Mesela Büyük Dam diyoruz ya büyük olduğu için... Oraya gidince işte talipleri topluyorsun. Bir gün önceden gidiyorsun. O günü misafırsın, biz Pirlîğе gelmemişiz. Sen kurban kesersin, imkânın varsa, köyü çağırırsın, köyü davet edersin. Pirimiz gelmiş, buyrun gelin, cem bağlayacak Pirimiz, dersin. Köy de toplanır, kendine göre. Pir, orada bir konuşma yapar. İşte o sırada, köyü iyi bilen birine sorulur, kim kiminle dargın kim kiminle küskün diye. Orada öyle bir mahkeme kurulurdu. İşte filan filan malını çalmış, işte filan filan dargın... Onlar geldikleri zaman işte bana söylerler, ben de çıkartırım onları Dar'a, onları barıştırdım, helallaştırdım. Birbirlerine razılık ederler. Helallik alırsın, razılık alırsın ve sulh olur, cem bağlanır. Pir de böylece kalkar eve gider ve dua verir. Onlar da elinden geldiğince kadar, katkı sunmak isterler ki biz buna "Hakkula" deriz. Üç türlü Hakkula vardır: biri Şeydullah, biri Hakkula, bir diğeri de Çırağlıktır. Şeydullah, talibi ya da talibi olmayan tarafından sunulan hak yolunda aldığı bir karşılıktır. Hak rızası için üç verir beş verir. Her ne verirse, sen de razı olursun. Sen o lokmayı aldığı zaman gizli alırsın ve gizli koyarsın cebine. Allah razı olsun, hak kabul etsin, dersin. Ve onun duasını verirsin. Hakkula da hizmetinin karşılığını almaktır. Milleti barıştıyorsun ve hak ediyorsun o verdiği lokmayı. Çırağlık da verdiği lokmanın karşılığında mekânında bir çırağ yakıyorsun. Ben Köşkanlar, Karollar var bu tarafta oraya giderdim, taliplerimizin olduğu yere. Fakat, Erzurum Hınıs'a giderdik, orada taliplerimiz var. Muş Varto'ya, Erzincan Tercan'a, Eskişehir, İstanbul, Sivas, bizim oralarda da taliplerimiz var (KK-2, 2020).

Yaşının getirdiğı sağlık sorunları nedeni ile 2016 yılından bu yana cem bağlayamadığını vurgulayan Mehmet Çelebi Dede, Büyük Dam'da ve taliplerini ziyaret ettiği sırada yürüttüğü cemlerdeki detayları ise şu şekilde aktarır:

Şimdi yaşlandık yapamıyoruz, dört sene öncesine kadar yapıyorduk. 2016 yılında, Hızır ayında yaptık en son. Büyük cemlerimiz Hızır aylarında ve kurban bayramlarında yapılırdı. Bayramlarda o zaman sabah kalkıp erkenden ibadet ederlerdi. Ondan sonra, aileleri ile bayramlaşır ve herkes kendi evine giderdi. Onun dışında her perşembe akşamı, buradaki köy halkıyla cemlerimizi yapıyorduk. Cemlerimizde semah ve saz mutlaka olurdu, su ve lokma hizmeti cem bittikten sonra verilirdi. Talipleri ziyaret sırasındaki cemlerde, asa olan yerde asa kullanılırdı, mesela ziyaret olan yerde de

ziyaret kullanılırdı. Asa olmayan yerde pençe kullanılır biz “aba” deriz. Hatta Kuran bile kullanıyorlar. El Erenler elidir, asa da olsa aynı şekilde... “El Erenler elidir, yol Erenler yoludur. Gafil olma, gelen Pir üstad Ali’dir. Allah, Muhammed!” deyip sırtına üç kez vururlar. Üç sefer tekrarlanır. Büyük Dam’da cemleri oradaki tarık yani ziyaretler ile yapardık (KK-2, 2020).

Hacılı köyünde beş ailenin Ocakzade olduğunu belirten Mehmet Çelebi Dede, Pir Sultan Ocağına bağlı taliplerin detaylarını ve günümüzdeki Pir-Talip ilişkisini şu şekilde değerlendirir:

Köyde; Gerçek, Arı, Güzel, Gül, Eroğlu, Çelebi aileleri Ocakzadedir. Pir Sultan olarak da bizim ocağa bağlı taliplerimiz çoktur ama sayısını bilmiyorum. Yani mesela, bin belki daha da fazla. Daha da artmıştır bence. Taliplerimiz; Dersim, Erzincan, Bingöl, Muş, İstanbul, Eskişehir, Sivas, Erzurum’da yaşamaktadır. Pir Sultan, düşenin ve fakirin yanında olmuştur. Mesela bizim Sünni taliplerimiz de vardır, hakikat yoluna geçmişlerdir, hakikati Pir Sultan’da bulmuşlar ve Pir Sultan’ın talibi olmuşlardır. Bu daha mühimdir. Talipten geçinmek diye bir şey yok. Herkes çalışıyordu. İşte malcılık, hayvancılık, ekincilik neyse işi Dedeler de kendi işleriyle uğraşıyordu. Tabii, talip de üç beş bir şey lokma verip katkı sunuyordu. Allah razı olsun, Allah kabul etsin. Biz rençberlik yapardık, ustalık yapardık, malcılık yapardık. Şimdi ihtiyarlık var (burada Dede gülüyor...) şimdi onunla uğraşıyoruz. Köyümüz aydın insanların köyüdür, çünkü Pir Sultan Ocağı’na bağlı. Burada sadece biz bilgi sahibi değildik. Çok derin insanlar vardı. Biz onların köçegiyiz. Çırac olsaydık keşke onlara. Bir gerçeğe olursak çırac, yakın olur bize uzak. Bildiğimin alimiyim, bilmediğimin talibiyim. Pir - Talip aralarında diyalog kuracaklar ki, anlaşsınlar. Sen bana soru soracaksın, biliyorsam cevabını vereceğim, eğer bilmiyorsam senden öğreneceğim. Şimdi sen beni ölümsüzleştirdin, bu söylediklerimi yazarak. Mehmet Çelebi Dede gidecek ama bunlar kalacak (KK-2, 2020).

Sonuç

Pir Sultan Ocağı’nın yüzyıllara dayanan geçmişine ayna tutma niteliği taşıyan Hacılı Pir Sultan Ocağı (Evi), yaklaşık altı yüz yıldır varlığını sürdürmektedir. Tarihi cemevi, ocak evi mekânı olan ve yöre halkının Büyük Dam olarak adlandırdığı bu kutsal mekân, Pir Sultan tarafından inşa edilmiş ve mekânın orta kısmında yer alan “Ulu Direk” bizzat Pir Sultan tarafından Erdebil Tekkesi’nden getirilmiştir. Halk tarafından havada durduğu inancı benimsenen Ulu Direk, üç ziyarete (tarık, emanet, evliya) ev

sahipliği yapması ve direğin hemen temelindeki toprakta, günümüzde erişilmesi çok nadir olan teberik taşlarına sahip olması sebebiyle mekânın en çok ilgi gören noktası olmuştur. Mekândaki ziyaretlerin kimi ziyaretçilere farklı bir şekilde (çocuk, yılan gibi) gözükmesine, ziyaretlerin dokunulmazlığına ve mekânın ehil olmayana açılmayan tarihi Kara Kapısı'na dair anlatılar ise mekâna atfedilen kutsiyetin günümüzde de belirgin bir şekilde sürdüğünü göstermiştir.

Ziyaretçilerin dua ve lokmalar eşliğinde, ziyaretlerin önünde çerağ yandırma ve kurban kesme ritüelinin süregeldiği Büyük Dam'da, günümüzde artık cemlerin yapılamıyor olmasının birden fazla nedeni ve boyutu bulunmaktadır. Köy nüfusunda 1970 yılından bu yana süregelen azalış, bilhassa köyde sosyal güvenceden uzak bir biçimde arıcılık ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışan genç nüfusun, büyük kent merkezlerine göç etmek zorunda kalması bu nedenlerin önde gelenidir. Kentleşme ile başlayan bu sürecin; 1980 Askeri Darbesi, 1992 Erzincan Depremi ve OHAL etkisi ile devam etmesi, Hacılı köyünün peyderpey insansızlaştırılmasına neden olarak, cemlerin artık yapılamıyor olması sonucunu doğurmuştur. Cemlerin yapılamaması ve göç eden köy halkı ile Ocağın Piri Mehmet Çelebi arasında geleneksel Dede-Talip ilişkisinin kurulamaz hale gelmesi, Hacılı Pir Sultan Ocağı'nın etkinliğini doğrudan olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim, bu durum yalnızca köy halkı için değil, Ocağın farklı şehirlerinde bulunan talipleri için de geçerli olmuştur. Benzer şekilde, buldukları köylerden, ilçe veya farklı kent merkezlerine göç etmek zorunda kalan talipler ile eskisi gibi sürdürülemeyen iletişim, geleneksel Dede-Talip ilişkisinin de sekteye uğramasına neden olmuştur.

Yerinde yapılan görüşmeler sonucunda, dikkat çeken bir başka nokta ise Mehmet Çelebi Dede'nin, Ocağın işlevinin sürmesindeki etkili rolü olmuştur. Aynı zamanda, Ocağın tarihinin sözlü aktarıcılığını sağlayan Mehmet Çelebi Dede'nin, kentleşmenin getirdiği güçlüklerle, dönüşümlere ve yaşının getirdiği sağlık sorunlarına rağmen, Ocağın işlevini muhafaza etmeye yönelik çabalarının hem köy halkı hem de talipleri açısından büyük önem arz ettiği gözlemlenmiştir. Nitekim, Mehmet Çelebi Dede bu çabaları ile Büyük Dam nezdinde, köyde Ocakzade olan ve olmayan halk, talipler ve ziyaretçiler arasında birleştirici bir rol üstlenmiştir. Bu durum aynı zamanda, Hacılı Pir Sultan Ocağı'nın geleceği açısından, bu görevin Mehmet Çelebi Dede dışında kim tarafından üstlenileceği hususunda, endişe ve merak konusu olmayı sürdürmektedir.

AVCI, Ali Haydar (2008). "Pir Sultan Ocağı." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2008/46. 77-96.

CENGİZ, Daimî (2007). "2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı" (Ed.) Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül. *Tunceli'nin Pülümür İlçesi Haclı Köyünde Pir Sultan Ocağı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

DENİZ, Dilşa (2018). *Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERSAL, Mehmet (2009). "Alevi Cem Zâkirlığı: Battal Dalkılıç Örneği". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 2009/1. 188-207.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1995). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Varlık Yayınları.

HARMAN, Mürüvet (2015). "Tunceli'de Yer Alan "Pir Sultan Evi"". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2015/75. 119-144.

MELIKOFF, Irène (2015). *Uyur İdik Uyardular: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Demos Yayınları.

POLAT, Mahir (2016). "Pülümür (Der. Şükrü Aslan)". *Pülümür'de Tarihi Cemevleri ve Ocak Evi Kültü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

SALTIK, Veli (2011). *İz Birakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.

YAMAN, Ali (2004). *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar: Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.

YAMAN, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Kitap.

YAMAN, Ali (2007). *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.

YAMAN, Ali (2011). "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2011/60. 43-64.

YAMAN, Ali (2012). "Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2012/63. 17-38.

YAMAN, Mehmet (2013). *Alevilik: İnanç, Edep, Erkân*. İstanbul: Demos Yayınları.

Kaynak Kişi Dizini

Kaynak kişilere dair bilgiler "adı-soyadı, doğum tarihi ve yeri, öğrenim durumu, mesleği, medeni hali ve ikâmet yeri" sıralamasına göre verilmiştir.

KK-1: Ali YILDIRAN, 1952 Hacılı köyü-Pülümür, ortaokul mezunu, işçi, evli, Hacılı köyü.

KK-2: Mehmet ÇELEBİ, 1933 Hacılı köyü-Pülümür, ilkokul mezunu, Dede, evli, Hacılı köyü.

KK-3: Murat GENÇ, 1972 Hacılı köyü-Pülümür, ortaokul mezunu, köy muhtarı, evli, Hacılı köyü.

KK-4: Kâmile ÇELEBİ, 1930 Hacılı köyü-Pülümür, yok, evli, Hacılı köyü.

KK-5: Sevinç GENÇ, 1979 Hacılı köyü-Pülümür, ilkokul mezunu, işçi, evli, Hacılı köyü.